

An (Un)known Composer: Marcel Tyberg (1893-1944)

Grgurić, Diana; Simper, Sanja

Source / Izvornik: **Arti musices : hrvatski muzikološki zbornik, 2019, 50, 339 - 353**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.21857/m3v76tex3y>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:384655>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-04**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

(NE)POZNATI SKLADATELJ MARCEL TYBERG (1893-1944)

DIANA GRGURIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
Sveučilišna avenija 4
51000 RIJEKA
dgrguric@ffri.hr

SANJA SIMPER

Gimnazija Eugena Kumičića Opatija
Drage Gervaisa 2
51415 OPATIJA
sanja.dukic.delogu@ri.t-com.hr

UDK / UDC: 78.071.1Tyberg, M.

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/m3v76tex3y>

Prethodno priopćenje / Preliminary Paper

Primljeno / Received: 6. 5. 2019.

Prihvaćeno / Accepted: 22. 7. 2019.

Nacrtak

U radu se istražuje život i djelovanje Marcela Tyberga (1893-1944), austrijskog skladatelja, orguljaša i glazbenog pedagoga stradalog u holokaustu, koji od 1910. do 1944. živi u Opatiji i Rijeci. Također je iskazano zanimanje za roditelje, majku Wandu Tyberg, pijanisticu, i oca Marcela Tyberga, violinista, koji su se isticali u glazbenom životu Rijeke i Opatije. Rezultati istraživanja koje se temelji na dosad neobrađenoj izvornoj arhivskoj građi i novinskom tisku u Državnom arhivu u Rijeci te objavljenim i neobjavljenim stručnim prilozi-
ma o ovoj temi rasvjetljuju djelovanje Marcela Tyberga u kontekstu povijesno-političkih okolnosti proizišlih slijedom državnopravnih

i upravnih mijena u ovome dijelu zapadne Hrvatske u prvoj polovini 20. stoljeća. Pritom se pobijaju netočni podatci i otvaraju nove teme istraživanja u rekonstruiranju skladateljeve biografije. Ovdje se ponajprije misli na temu fašističkih protužidovskih progona 1938-1943, za vrijeme kojih počinje skladateljeva tragična sudbina.

Ključne riječi: Marcel Tyberg, skladatelj, Beč, Rijeka/Fiume, Opatija/Abbazia, Židovi, fašizam, antisemitizam

Keywords: Marcel Tyberg, composer, Vienna, Rijeka/Fiume, Opatija/Abbazia, fascism, anti-Semitism

Uvod

Marcel Tyberg bio je skladatelj, orguljaš i glazbeni pedagog. Rođen je u Beču 1893. u glazbeničkoj obitelji. Početkom 20. stoljeća nastanjuje se u Voloskom, ribarskom gradiću blizu Opatije, tada ekskluzivnog lječilišta pod austrijskom vlašću. Nakon Prvog svjetskog rata i raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918. te priključenja nekadašnje austrijske pokrajine Istre i grada Rijeke (danas zapadni dio toga grada) Kraljevini Italiji 1920-1924,¹ prve tragove njegova glazbeničkog djelovanja u Rijeci i Opatiji pratimo od 1920-ih godina. Godina 1930-ih nalazi se na dužnosti orguljaša u crkvi sv. Ane u Voloskom, gdje istovremeno podučava glazbu, a za turističke potrebe Opatije sklada i svira zabavnu glazbu. Od 1938, kada se u fašističkoj Italiji uvodi državni antisemitizam, njegovo je djelovanje u sjeni protužidovske represivne i proganjalačke prakse. Nakon kapitulacije Italije i uspostave njemačke okupacijske vlasti u rujnu 1943, uhićen je u Opatiji 1944. i zatočen u logoru Risiera di San Sabba (*Polizeihaftlager*) u Trstu, odakle je tijekom istoga mjeseca deportiran u koncentracijski logor Auschwitz. Ostale činjenice o stradavanju i smrti zasad ostaju nerazjašnjene.

U hrvatskoj stručnoj i široj javnosti glazbenička obitelj Tyberg malo je poznata. Inozemnoj je javnosti poznatija iz razloga što se u gradu Buffalu, saveznoj državi New York u SAD-u, nalazi Tybergova ostavština. Ostavštinu čine različita djela, među kojima se ističu tri simfonije, Scherzo i Finale za Schubertovu *Nedovršenu simfoniju*, mise, klavirski trio, dvije klavirske sonate, dvije studije za klavir, *Legenda* za klavir, gudački sekstet, 36 solo pjesama, *Te Deum* za zbor, soliste i orgulje te druga djela. Prije uhićenja, Tyberg ostavštinu povjerava dr. Milanu Mihicu, liječniku iz Lovrana, koji nakon završetka Drugog svjetskog rata emigrira u Italiju, a potom u SAD. Nakon očeve smrti 1948, ostavštinu nasljeđuje sin Enrico Mihich, koji 2000-ih u suradnji s dirigenticom JoAnn Falletta i tadašnjom direktoricom *Buffalo Philharmonic Orchestra* pokreće predstavljanje Tybergovih djela u javnosti. U ljeto 2005. suradnja rezultira uspostavom fondacije *Tyberg Marcel Legacy Found* u sklopu *The Foundation for Jewish Philanthropies* u Buffalu, država New York.²

Dosadašnje spoznaje

Dosadašnje spoznaje o Marcelu Tybergu temelje se na svega nekoliko relevantnih stručnih priloga. Kronološkim redom navedeni, to su prilozi Patrizije Venucci Merdžo, glazbenice i novinarke, Lovorke Ruck, muzikologinje, i Zacharyja Redle-

¹ Antun GIRON: *Zapadna Hrvatska u Drugom svjetskom ratu*, Rijeka: Adamić, 2004, 19-20.

² Usp.: Zachary REDLER: Marcel Tyberg. Neobjavljeni tekst (vidi bilj. 6); After 65 years, international recognition for composer Marcel Tyberg, JoAnn Falletta, BPO instrumental in preserving his legacy, <http://myemail.constantcontact.com/After-65-years--international-recognition-for-composer-Marcel-Tyberg.html?aid=vZafgurl2BM&soid=1102539686325>, pristupljeno 6. 1. 2019.

ra, američkog muzikologa. Prilog P. Venucci Merdžo »26 preludi per organo« il gioiello di Marcello Tyberg, objavljen 1999. u riječkim novinama *La Tore*, predstavlja prvu javnu objavu djelovanja obitelji u Hrvatskoj nakon Drugog svjetskog rata.³ Nastao je na temelju građe autoričine obiteljske ostavštine i njezina sjećanja na vrijeme prijateljavanja i suradnje njezine obitelji s Tybergom. Sadrži vrijedne podatke o članovima obitelji i nepoznatoj skladbi za orgulje iz 1944, posvećenoj obitelji Venucci.⁴ Knjiga L. Ruck iz 2003, *Glazba s/bez granica, skica glazbenog života u Rijeci u Sušaku od 1918. do 1941.*, drugi je važan domaći prilog, koji donosi biografske bilješke o svim članovima obitelji.⁵ Prilog Z. Redlera najopsežnije zahvaća temu, rasvjetljava biografsku sliku skladatelja i donosi prve uvide u ostavštinu.⁶ Uz navedene priloge svakako treba spomenuti i jedan objavljeni povijesni izvor iz 1948. godine. To je tekst sjećanja Marion Schiffler, objavljen 1948. u tjedniku *Der Standpunkt* u Meranu.⁷ Autorica iznosi svoja sjećanja na Tyberga, tada učitelja klavira njezinih prijatelja Enrica Mihicha i Sergia Kociancicha.

Drugi prilozi uglavnom povezani s aktivnostima promocije Tybergove glazbe u inozemstvu nisu istraživačkog nego informativnog karaktera, a utemeljeni su na radu Z. Redlera i svjedočanstvu M. Schiffler.⁸

³ Patrizia VENUCCI MERDŽO: »26 preludi per organo« , il gioiello di Marcello Tyberg, *La Tore*, IX (1999) 9, 33-35.

⁴ Iz uvida u partituru može se reći da se radi o tonalitetno komunikativnim preludijima koji obiluju melodijskim kombinacijama od alterirano nemirnih, impresionistički neodređenih do klasično razgovijetnih. Neki neodoljivo asociraju na melodijsku izražajnost židovske glazbe, što je prema svjedočenju P. Venucci Merdžo primijetio i njezin otac, prvi interpret djela. Partitura je tehnički zahtjevana, pokazuje bogatstvo dinamičnog zbivanja, preplitanja i nadograđivanja, ideja i rješenja s kulminacijom koju čini pet osebjunih fuga.

⁵ Lovorka RUCK: *Glazba s/bez granice, skica glazbenog života u Rijeci u Sušaku od 1918. do 1941. godine*, Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2003, 82-84.

⁶ Z. REDLER: Marcel Tyberg. Neobjavljen i nedatiran tekst; sadrži 12 jednostrano kompjutorski ispisanih i nepaginiranih stranica. Sadržajno je podijeljen na poglavlja: *Abstract of the Tyberg Project, Life, Third Symphony, Post-War Resurrection Efforts, Bibliography, Musical Work List, Written Work List*. Prema navodima Enrica Mihicha, Redlerovo je istraživanje biografije Tyberga započelo s aktivnostima Fondacije. Redlerov tekst autorice su dobile poštom osobno od Enrica Mihicha 2011, u sklopu materijala za pripremu koncerta i dokumentarističke izložbe u Rijeci 2012. godine. Nešto skraćenu varijantu teksta Redler je objavio na mrežnoj stranici *The Orel Foundation* u članku pod nazivom »Marcel Tyberg«, http://orelfoundation.org/composers/article/marcel_tyberg/, pristupljeno 6. 1. 2019.

⁷ Marion SCHIFFLER: Tyberg Ein Musik Portrait, *Der Standpunkt*, 30. siječnja 1948; članak je pod nazivom »Tyberg Remembered« objavljen u engleskom prijevodu Herberta Wintersa iz prosinca 2005. na mrežnoj stranici *The ICSM Online Journal*, <http://www.suppressedmusic.org.uk/newsletter/articles/010.html>, pristupljeno 5. 1. 2019.

⁸ Usp.: Herman TROTTER: The Rediscovery of Marcel Tyberg, *The ICSM Online Journal*, <http://www.suppressedmusic.org.uk/newsletter/articles/010.html>, pristupljeno 5. 1. 2019; Martin ANDERSON: Reviewed Works: Aldo Finzi (1897-1945) by Eleonora Carapella, Raffaele Deluca; Prelude and Fugue in F sharp minor; Valser lenti 1 and 2; Pastoralina; Tempo di foxtrot; Tempo di Marcia; Piccola Berceuse by FINZI; Intermezzo; Viola Sonata in E major by ROTA, Fausto Caporali, Simonetta Heger, Giambattista Pianezzola; Symphony No. 3; Piano Trio by null TYBERG, *Tempo*, <http://www.jstor.org/stable/40928919>, pristupljeno 7. 1. 2019; Ryan Hugh ROSS: Marcel Tyberg, *Music and the Holocaust*, <http://holocaustmusic.ort.org/resistance-and-exile/marcel-tyberg/>, pristupljeno 7. 1. 2019.

Iz recentnih nastojanja promocije Tyberga u Hrvatskoj izdvaja se izvedba Druge simfonije u Hrvatskom narodnom kazalištu »Ivana pl. Zajca« u Rijeci 2012, koju su inicirale autorice ovog rada. Tom je prilikom priređena i dokumentaristička izložba o skladateljevu djelovanju, nastala na temelju prve faze istraživanja skladateljeva života i djelovanja na Kvarneru.⁹

Arhivski izvori za biografiju obitelji Tyberg

a) Iz Anagrafske zbirke¹⁰

Marcel Tyberg rođen je u Beču 1893. od oca Marcela i majke Wande, rođ. Paltinger. Kao datum rođenja u evidenciji Općine Opatija navodi se 21. siječnja, dok se u onoj Općine Rijeka navodi 3. siječnja.¹¹ Po zanimanju bio je skladatelj. Bio je neoženjen i poljski državljanin. Godine 1910. s obitelji se nastanjuje u Voloskom, na adresi *Volosca* br. 258 (danas Ul. maršala Tita 12).¹² Godine 1925. seli se s roditeljima u Rijeku, u predio grada nazvan Mlaka, gdje ostaje na adresi *Viale Mussolini* br. 58 i br. 64. (danas Krešimirova ulica) do smrti oca u studenome 1927. godine. Iste godine vraća se u Opatiju gdje zajedno s majkom stanuje u *Vili Mon Bijou*, na adresi *Via L. da Vinci* br. 258 (danas Ul. poginulih hrvatskih branitelja 19). Godine 1931. seli se s majkom u Piran. Iako nije točno ustanovljena godina povratka u Opatiju, prema podatku iz osobnog kartona proizlazi da se vratio najkasnije 1936, kada je u općem popisu stanovništva potvrđeno njegovo prebivalište na prethodnoj adresi. Od 1942. opet ima prijavljenu adresu stanovanja u Voloskom, gdje živi s majkom sve do njezine smrti u svibnju iste godine, na adresi *Passeggiata al Monte*

⁹ O izložbi otvorenoj pod visokim pokroviteljstvom predsjednika RH, Ive Josipovića, 23. studenog 2012. u foajeu riječkoga HNK-a pod naslovom »Zaboravljeni tonovi glazbene prošlosti Kvarnera: skladatelj Marcel Tyberg (1893. – 1944.)« i simfonijskom koncertu 24. studenog 2012, na kojemu je orkestrom riječke Opere dirigirala američka dirigentica JoAnn Falletta, usp.: Ramiro PALMIĆ: Koncert Simfonijskog orkestra Opere s djelima Tyberga i Sibeliusa, *Novi list*, <http://www.novolist.hr/Vijesti/Rijeka/Koncert-Simfonijskog-orkestara-Opere-s-djelima-Tyberga-i-Sibeliusa>, pristupljeno 5. 1. 2019; Davor SCHOPF: U spomen Marcelu Tybergu (1893. – 1944.). Oživljena glazba Kvarnera, *Vijenac, književni list za umjetnost, kulturu i znanost*, <http://www.matica.hr/vijenac/490/ozivljena-glazba-kvarnera-18617/>, pristupljeno 5. 1. 2019; Davor SCHOPF: Marcel Tyberg – zaboravljeni skladatelj s Kvarnera, *Novi Omatnut. Prilog židovskoj povijesti i kulturi*, XX (2013) 3 (115), 2.

¹⁰ Državni arhiv u Rijeci, Rijeka, Anagrafska zbirka /A/ 1869. – 1958., sign. HR DAR – 536. Zbirka sadrži evidencije građanskih stanja osoba s prebivalištem na nekom području, primjerice prijave/odjave prebivališta, obiteljske listove, kućne listove itd.

¹¹ Datum rođenja 21. siječnja navodi se i u ostaloj citiranoj arhivskoj građi iz Državnog arhiva u Rijeci. Z. Redler u citiranim radovima kao datum rođenja uzima 27. siječnja, dok autorice P. Venucci Merdžo i L. Ruck u citiranim radovima navode 3. siječnja, koji je možda preuzet iz Tybergova osobnog kartona u Općini Rijeka. Usp.: Z. REDLER: Marcel Tyberg. Neobjavljeni tekst; P. VENUCCI MERDŽO: »26 preludi per organo«, *il gioiello di Marcello Tyberg*, 33; L. RUCK: *Glazba s/bez granice, skica glazbenog života u Rijeci u Sušaku od 1918. do 1941. godine*, 83.

¹² Z. Redler u citiranim radovima pogrešno navodi da se obitelj doseljava 1916. godine. Usp.: Z. REDLER: Marcel Tyberg. Neobjavljeni tekst.

Belvedere br. 332 (danas Put Marušinac 2).¹³ Potonji je podatak ujedno i posljednja zabilješka o Tybergovu prebivalištu te je moguće pretpostaviti da je ondje živio do 4. lipnja 1944, kada ga odvođe njemačke postrojbe.¹⁴

U Anagrafskoj zbirci nalaze se i osobni kartoni supružnika Marcela i Wande Tyberg. Wanda Tyberg rođ. Paltinger rođena je 16. travnja 1869. u Przemyslu u Poljskoj, tada u sastavu Austro-Ugarske Monarhije.¹⁵ Kao i sin, s prebivalištem od 1910, stanovala je na istim adresama u Voloskom, Rijeci i Opatiji. Po zanimanju bila je profesorica klavira. Bila je poljska državljanka, udana za Marcela Tyberga u Beču. Umrula je u Opatiji 6. svibnja 1942. od plućne bolesti.¹⁶ U osobnim kartonima Marcela Tyberga, oca, iz Općine Opatija, zabilježeno je kako je rođen 18. studenog 1858, dok je u kartonu iz Općine Rijeka kao datum rođenja naveden 18. rujna 1858. godine.¹⁷ Rođen je u Babicama u Poljskoj, tada također pod austrijskom upravom. Evidentiran je kao poljski državljani katoličke vjeroispovijesti, po zanimanju profesor glazbe. Od 1910. s obitelji prebiva u Voloskom, a krajem 1925. seli se u Rijeku gdje živi do smrti 27. studenog 1927. godine.¹⁸ Supružnici Tyberg nastupali su u Opatiji i prije doseljenja, što potvrđuju arhivski izvori iz 1903, program koncerta Wande Tyberg i zamolba Odbora za zabavu Lječilišta Opatija vlastima za održavanje koncerta supružnika Tyberg.¹⁹

¹³ Konkordancija naziva opatijskih ulica 1901. – 2004., usp.: Boris ZAKOŠEK: *Opatijski album: Dugo stoljeće jednog svjetskog lječilišta*, Rijeka: Državni arhiv u Rijeci, 2005, 361-365.

¹⁴ Državni arhiv u Rijeci, Rijeka, Anagrafska zbirka /A/ 1869. – 1958., sign. HR DAR – 536, osobni karton Marcela Tyberga, sina (Opatija); Državni arhiv u Rijeci, Rijeka, Anagrafska zbirka /A/ 1869. – 1958., sign. HR DAR – 536, osobni karton Marcela Tyberga, sina (Rijeka). U osobnim se kartonima navodi talijanska inačica imena Marcel – Marcello. U citiranim radovima P. Venucci Merdžo, kao i L. Ruck, pogrešno se navodi kako je zajedno s majkom iznenada nestao u proljeće 1945. i to, prema nagađanjima, u posljednjoj nacističkoj raciji, nakon čega im se gubi trag. P. VENUCCI MERDŽO: »26 preludi per organo«, il gioiello di Marcello Tyberg, 35; L. RUCK: *Glazba s/ bez granice, skica glazbenog života u Rijeci u Sušaku od 1918. do 1941. godine*, 83.

¹⁵ P. Venucci Merdžo i L. Ruck u citiranim radovima kao datum rođenja navode 5. ožujka. Usp.: P. VENUCCI MERDŽO: »26 preludi per organo«, il gioiello di Marcello Tyberg, 33; L. RUCK: *Glazba s/ bez granice, skica glazbenog života u Rijeci u Sušaku od 1918. do 1941. godine*, 84.

¹⁶ Državni arhiv u Rijeci, Rijeka, Anagrafska zbirka /A/ 1869. – 1958., sign. HR DAR – 536, osobni karton Wande Paltinger (Opatija); Državni arhiv u Rijeci, Rijeka, Anagrafska zbirka /A/ 1869. – 1958., sign. HR DAR – 536, osobni karton Wande Paltinger (Rijeka). U osobnim se kartonima navodi talijanska inačica imena Wanda – Vanda. U radovima Z. Redlera pogrešno se navodi da je umrla prirodnom smrću 1943, dok P. Venucci Merdžo, također pogrešno, navodi da je stradala zajedno sa sinom 1945. godine (*vidi bilj.* 13), usp.: Z. REDLER: Marcel Tyberg. Neobjavljen tekst; P. VENUCCI MERDŽO: »26 preludi per organo«, il gioiello di Marcello Tyberg, 35.

¹⁷ P. Venucci Merdžo navodi kako je rođen 5. studenog 1858, a taj podatak preuzima i L. Ruck u citiranom radu. Usp.: P. VENUCCI MERDŽO: »26 preludi per organo«, il gioiello di Marcello Tyberg, 33; L. RUCK: *Glazba s/ bez granice, skica glazbenog života u Rijeci u Sušaku od 1918. do 1941. godine*, 83.

¹⁸ Državni arhiv u Rijeci, Rijeka, Anagrafska zbirka /A/ 1869. – 1958., sign. HR DAR – 536, osobni karton Marcela Tyberga, oca (Volosko); Državni arhiv u Rijeci, Rijeka, Anagrafska zbirka /A/ 1869. – 1958., sign. HR DAR – 536, osobni karton Marcela Tyberga, oca (Rijeka). U osobnim se kartonima navodi talijanska inačica imena Marcel – Marcello.

¹⁹ Državni arhiv u Rijeci, Rijeka, Fond Glavarstvo Općine Volosko-Opatija /GoVO/ 1827. – 1918., sign. HR DAR – 29, opći spis 2777/03. Programska objava koncerta Wande Tyberg zakazanog za 24. kolo-

b) Iz novinskog tiska

Saznanja o glazbeničkom djelovanju Marcela Tyberga i njegovih roditelja pružaju novinski napisi iz riječkoga i opatijskoga tiska. Napisi o izvedbama pružaju uvide u djela, ali i odnos s majkom, koja je svesrdno pomagala sinu u razvoju karijere.

Sonata u b-molu izvedena je 7. prosinca 1920. na koncertu majke Wande, koji se održao u sali hotela *Testa di Ferro* u Rijeci.²⁰ Autor nepotpisanoga kritičkog osvrtu od 8. prosinca napominje da je sonata s velikim uspjehom već bila izvedena u Opatiji.

»Sonata u b-molu Marcella Tyberga, sina izvođačice, djelo je već nagrađeno radosnim uspjehom prilikom prethodnih koncerata, sazdana je na možda prečistoj glazbi i zbog toga nejasnih obrisa, te nije uvijek obuzdano formom. U prvom dijelu osjeća se reminiscencija drugih glazbenika, dok se u posljednjem, oslobođenom imitacije, postiže ugodna originalnost.«²¹

Wanda Tyberg održala je veliki dobrotvorni koncert (*pro Cucina Popolare*) u Kazalištu *Giuseppe Verdi* 12. studenog 1922. godine. Dirigent koncerta bio je Edoardo Millo,²² koji je za tu priliku dirigirao velikim orkestrom glazbenika, pretežno iz riječke sekcije Talijanskog orkestralnog udruženja, te uglednih profesionalnih i amaterskih glazbenika iz Opatije i Trsta. Na koncertu su se izvodila dva klavirska koncerta: Schumannov *Klavirski koncert u a-molu* i *Klavirski koncert* Ignacyja J. Paderewskog u a-molu, te Tybergova *Prva simfonija u c-molu*. Iz priloženog moguće je zaključiti da je to bio veliki glazbeni događaj za Rijeku kao i za obitelj Tyberg.²³ Poseban interes publike bio je usmjeren na simfoniju »mladog skladatelja« koju su činila tek dva stavka.²⁴ Prema kritičkom osvrtu od 14. studenog, simfonija je ispunila očekivanja publike.

voza 1903. u sali hotela *Stephanie* u Opatiji. (24. 8. 1903); Zamolba Odbora za zabavu Lječilišta Opatija (*Vergnügungs – Comité Abbazia*), naslovljena na Glavarstvo Općine, kojom se traži dopuštenje za održavanje koncerta Marcela i Wande Tyberg u kavani *Quarnero* u Opatiji 15. rujna 1903. godine (11. 9. 1903).

²⁰ Concerto Wanda Tyberg, *La Vedetta d'Italia*, II (1920) 288, 3; Concerto Tyberg, *La Vedetta d'Italia*, II (1920) 289, 3; Il Concerto Tyberg, *La Vedetta d'Italia*, II (1920) 290, 3.

²¹ Il Concerto Tyberg, *La Vedetta d'Italia*, II (1920) 290, 3; u izvorniku: »La sonata in 'si' min(or) di Marcello Tyberg, figlio dell'esecutrice, brano già consacrato da lieto successo in altri concerti, nutrito di musica forse un po' troppo pura e quindi dai contorni indeterminati non è sempre raccolta entro il freno della forma. Nella prima parte risente di reminiscenze d'altri musicisti, mentre nell'ultima, liberandosi dall'imitazione, giunge ad una gradita originalità.«

²² Edoardo Millo, pijanist, korepetitor i dirigent. Bio je član raznih komornih sastava i ravnao je opernim izvedbama u Rijeci. Usp.: L. RUCK: *Glazba s/bez granice, skica glazbenog života u Rijeci u Sušaku od 1918. do 1941. godine*, 75.

²³ Državni arhiv u Rijeci, Rijeka, Fond Općina Rijeka /Ori/ 1918. – 1945., sign. HR DAR – 541, Comitato concerto sinfonico Wanda Tyberg, E 145/1917, br. 23089 (7. XI. 1922); Concerto Tyberg al Teatro Verdi, *La Vedetta d'Italia*, IV (1922) 266, 2; Concerto Tyberg, *La Vedetta d'Italia*, IV (1922) 267, 2; Concerto Tyberg, *La Vedetta d'Italia*, IV (1922) 268, 2; Concerto Tyberg al Teatro Verdi, *La Vedetta d'Italia*, IV (1922) 269, 2; Concerto Tyberg, *La Vedetta d'Italia*, IV (1922) 270, 2; Concerto Tyberg, *La Vedetta d'Italia*, IV (1922) 271, 2.

²⁴ Treći stavak, Scherzo, dovršen je 31. studenog iste godine, a Finale, četvrti stavak, 12. travnja 1924. godine. Usp.: Z. REDLER: Marcel Tyberg. Neobjavljeni tekst.

»Posebno zanimanje pobudila je simfonija mladoga Tyberga čija su dva stavka izvedena između dva spomenuta koncerta. Autor dokazuje ne samo darovitost već dobre i solidne temelje, te hvale vrijednu tehniku. Evidentno je kako prati Brucknerove stope te, ukoliko je primjedba nužna, možemo reći da on u ovome djelu, u kojemu pokazuje veliku nadarenost i kompetenciju, dopušta možda prevelik utjecaj izabranoga obrasca, a premalo uzima u obzir koliko je, nakon tog velikana, glazba napredovala. No, usprkos navedenoj primjedbi, ispravno je priznati da je autor uspješno izgradio novo zdanje koje je, sudeći prema odslušana dva stavka, organski koncipirano i izvedeno. Preduga bi bila detaljna analiza tih dvaju stavaka: reći ćemo samo da smo imali priliku uživati u ne malo izvanrednih detalja i uvjereni smo da bi ih se prilikom drugog slušanja otkrilo novih.«²⁵

Prema autoru novinskog osvrta, koncertu je s obitelji prisustvovao češki violinist Jan Kubelik koji u to vrijeme živi u Opatiji, kao i maestro Carlo Perinello.²⁶ Obojica eminentnih glazbenika iskazala su laskave dojmove o djelu.

U sklopu obilježavanja desetogodišnjice aneksije Rijeke Kraljevini Italiji 1934. izvedena je *Misa u G-duru* za mješoviti zbor i orgulje u crkvi sv. Jakova u Opatiji. Izvedbom je dirigirao Antonio Gnezda.²⁷ Prema novinskim napisima *Misa* je pobudila veliku pažnju publike i kritike. Autor nepotpisanoga kritičkog osvrta naziva Tyberga »punokrvnim glazbenikom« čiji se glazbeni izričaj »nalazi na širokoj razvojnoj liniji od Palestrine do Brucknera«. Na kraju zaključuje da djelo zaslužuje »postati općim dobrom svih katoličkih crkava svijeta«.²⁸

Razvoj karijere mladog skladatelja nesumnjivo je išao u prilog visok glazbenički status roditelja o kojima govore i novinski nekrolozi.

²⁵ Concerto Tyberg, *La Vedetta d'Italia*, IV (1922) 271, 2; u izvorniku: »Speciale interesse destarono i due tempi della sinfonia del giovane Tyberg che vennero eseguiti fra i due concerti menzionati. L'autore in essi dà prova di ingegno non solo ma anche di buoni e solidi principi e di una tecnica che merita davvero ogni lode. Esso, evidentemente, segue le orme del Bruckner; anzi, se un appunto può essergli fatto, bisogna dire che esso, in questo lavoro, in cui dimostra tante buone qualità d'intelletto e di studio si é forse troppo lasciato influenzare dal tipo prescelto ed ha avuto in troppo poca considerazione quanto, anche dopo quel grande, la musica ha progredito. Ma, insieme all'appunto che gli facciamo, conviene rendergli giustizia e riconoscere come egli abbia, e con successo, costruito un'edifizio nuovo, che, a guidare dai due tempi sentiti, si presenta organicamente concepito e svolto. Troppo a lungo ci condurrebbe ad esaminare questi due tempi nei loro dettagli: diremo solo che abbiamo avvertito dei dettagli pregevolissimi, e non pochi di questi, e siamo convinti che in una seconda audizione ne avremo scoperti degli altri ancora da ammirare.«

²⁶ Jan Kubelik (Prag, 5. VII. 1880. – Prag, 5. XII. 1940), češki violinist i skladatelj, živi s obitelji u Opatiji 1922-1930. godine. U tom se periodu intenzivno druži i surađuje s obitelji Tyberg. Carlo Perinello (Trst, 13. II. 1877. – Rim, 6. I. 1942), talijanski kompozitor i muzikolog, budući umjetnički direktor ustanove *L'Istituto Editoriale Italiano*, koji je aktivno sudjelovao i u opatijskom glazbenom životu u drugoj polovini 1920-ih godina. Usp.: Christian FASTL: Perinello, Carlo, *Oesterreichisches Musiklexikon Online*, https://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_P/Perinello_Carlo.xml?frames=yes, pristupljeno 5. 1. 2019.

²⁷ Antun Gnezda (Zagreb, 12. XII. 1887. – Zagreb, 30. VII. 1957), dirigent i skladatelj. Usp.: Ivona AJANOVIĆ-MALINAR: Gnezda, Antun, *Hrvatski biografski leksikon*, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6999>, pristupljeno 5. 1. 2019.

²⁸ Ein musikalisches Ereignis in Abbazia, *Riviera del Carnaro*, XII (1934) 11-12, 9.

»Jučer je umro poznati umjetnik prof. Marcello Tyberg. Tyberg je došao u Rijeku prije 16 godina i istaknuo se svojim izvanrednim vještinama vrhunskoga pedagoga; naime najbolji violinisti, kako profesionalni tako i amateri bili su njegovi učenici. Ostavlja ženu i sina, kojima upućujemo našu sućut.«²⁹

»Umrta je u Opatiji u podmakloj dobi, talentirana pijanistica Wanda Tyberg. Poznata i cijenjena u inozemstvu, posvetila je cijeli svoj život i rad umjetnosti. Njezino ime ostaje vezano za zlatno doba Opatije, prateći uspon Rivijere sve do današnjih dosegâ i vrijednosti. Tu je Wanda Tyberg afirmirala svoj umjetnički talent, neupitne koncertantne kvalitete i, tijekom zadnjih godina, zasluge kao stručnjakinja i uspješna profesorica klavira, koja je imala brojne učenike iz najvišeg riječkog i opatijskog društva. Sinu, maestru Marcellu Tybergu upućujemo našu sućut.«³⁰

c) Marcel Tyberg u protužidovskim progonima

Radikalnu promjenu pravnoga i društvenoga položaja Židova u fašističkoj Italiji, koja se očitovala gubitkom građanskih i političkih prava ostvarenih emancipacijom, pratimo od rujna 1938. godine. Tada su proglašeni prvi protužidovski zakoni, od kojih je prvi regulirao položaj Židova stranih državljana, a drugi se odnosio na područje školstva. Cjeloviti zakonski tekst fašističkog rasizma, *Odredbe za zaštitu talijanske rase*,³¹ bit će proglašen u jesen iste godine. *Odredbe* prema rasnom kriteriju utvrđuju pravnu definiciju Židova, formuliraju mogućnost dodjele povlastice tzv. diskriminacije »zaslužnim građanima židovske rase«, reguliraju čitav niz zabrana i ograničenja (izložene i definirane naknadnim zakonskim i/ili administrativnim odredbama sve do 1942. godine) u svim područjima života: od osobnog, sentimentalnog i obiteljskog, do radnog i imovinskog. Cilj je ovih odredaba bio isključenje Židova iz društvene zajednice, a zabranama ili ograničenjima u njihovoj profesionalnoj i ekonomskoj aktivnosti također će im se osporiti pravo na egzistenciju. Onemogućeni u ostvarivanju temeljnih ljudskih i građanskih prava, osiromašeni i marginalizirani, bit će lak plijen nacističkim okupacijskim snagama, koje će u središnjim i sjevernim dijelovima zemlje od rujna 1943. uz podršku

²⁹ Morte di un musicista, *La Vedetta d'Italia*, VI (1927) 283, 2; u izvorniku: »È morto ieri il noto artista prof. Marcello Tyberg. Il Tyberg venne a Fiume 16 anni fa e si distinse con le sue eccellenti doti di pedagogo insigne; difatti i migliori violinisti della nostra città, sia professionisti che dilettanti son stati suoi allievi. Lascia la moglie ed il figlio, ai quali rivolgiamo le nostre condoglianze.«

³⁰ Il decesso della pianista Wanda Tyberg, *La Vedetta d'Italia*, XX (1942) 109, 2; u izvorniku: »Si è spenta ad Abbazia, in tarda età, la valente pianista, signora Wanda Tyberg, alla cui arte conosciuta e apprezzata anche all'estero, fu ispirata tutta la sua vita e la sua operosità. Il suo nome resta legato al periodo aureo di Abbazia, che accompagnò l'ascesa turistica della riviera fino a raggiungimento odierno dei suoi pieni valori, e fu qui che Wanda Tyberg affermò il suo talento artistico, le sue eminenti qualità di concertista e, negli ultimi anni, i suoi meriti quale esperta e capace insegnante di pianoforte che contava numerose allieve tra la migliore società di Fiume e di Abbazia. Al figlio m.o Marcello Tyberg le nostre condoglianze.«

³¹ R. D. L. 17 novembre 1938, n. 1728, *Provvedimenti per la difesa della razza italiana*, u: *Gazzetta ufficiale del Regno d'Italia* (dalje: G. U.), del 19 novembre 1938, n. 264.

formalno suverene fašističke Talijanske Socijalne Republike (TSR) provesti plan »konačnog rješenja židovskog pitanja«.³²

Jedna od preliminarnih operacija za uvođenje *Odredaba za zaštitu talijanske rase* bio je opći popis Židova od 22. kolovoza 1938. godine. Ovim popisom, koji je vlastima poslužio u stvaranju posebnih općinskih evidencija o židovskoj populaciji, u Općini Opatija evidentirano je 313 »osoba židovske rase« (*persone di razza ebraica*).³³ Tyberg tada nije popisano, nego je u evidenciju uveden na osnovu osobne prijave o »pripadnosti židovskoj rasi« (*appartenenza alla razza ebraica*), izvršene 28. veljače 1939. u matičnom uredu Općine.³⁴ Prijavu su Židovi pod prijetnjom novčane ili zatvorske kazne bili dužni izvršiti prema obvezi utvrđenoj *Odredbama*, čl. 9.³⁵ Tybergova je prijava evidentirana i u njegovu osobnom kartonu u Anagrafskom uredu.³⁶ Iz prijave je evidentno da se deklarirao kao katolik, međutim, zbog primjene rasnoga kriterija u pravnoj definiciji Židova, temeljem *Odredaba*, čl. 8, Tyberg je prema navedenom u točki b smatran »pripadnikom židovske rase«.³⁷ Kako u spomenutoj evidenciji iz 1939. nije registrirana i njegova majka, Tybergovo židovsko podrijetlo nedvojbeno upućuje na oca. Potonje potvrđuju i naknadne, ažurirane evidencije o »osobama židovske rase« u Općini Opatija iz 1940. i 1941, gdje je Tyberg evidentiran, a njegova majka nije. Osim toga, u napomeni evidencije iz 1940. izričito se navodi da majka Wanda Paltinger »nije židovske rase« (*non è di razza ebraica*).³⁸

U arhivskoj građi Državnog arhiva u Rijeci nije utvrđena druga dokumentacija o Tybergovu stradavanju.

³² Usp. Sanja SIMPER: *Židovi u Rijeci i liburnijskoj Istri u sovjelju fašističkog antisemitizma (1938. – 1943.)*, Zagreb: Židovska vjerska zajednica Bet Israel u Hrvatskoj, 2018.

³³ Državni arhiv u Rijeci, Rijeka, Fond Općina Opatija /Oop/ 1918. – 1945., sign. HR DAR – 472, 3.3.5.2 Progoni Židova, Elenco generale delle persone di razza ebraica residenti nel Comune di Abbazia quali risultano dal censimento 22.VIII. 1938/XVI, comprese ivi persone censite suppletivamente e le persone immigrate posteriormente al detto censimento, 9. I. 1939.

³⁴ Državni arhiv u Rijeci, Rijeka, Fond Općina Opatija /Oop/ 1918. – 1945., sign. HR DAR – 472, 3.3.5.2 Progoni Židova, Prijava židovske rase Marcella Tyberga (sin) (28. 2. 1939).

³⁵ Chi è l'ebreo lo deve denunciare entro il 4 marzo, *La Vedetta d'Italia*, 7. XII. 1938.

³⁶ Državni arhiv u Rijeci, Rijeka, Anagrafska zbirka /A/ 1869. – 1958., sign. HR DAR – 536, osobni karton Marcella Tyberga, sina (Opatija).

³⁷ *Odredbama za zaštitu talijanske rase*, čl. 8, utvrđena je pravna definicija Židova prema rasnom kriteriju, neovisno o vlastitom identitetu ili vjerskom uvjerenju, te se u točkama definicije (a-d) pod točkom b smatra »pripadnikom židovske rase« onaj kojemu je barem jedan roditelj židovske rase, a drugi strane nacionalnosti/državljanstva. (Državni arhiv u Rijeci, Rijeka, Fond Općina Opatija /Oop/ 1918. – 1945., sign. HR DAR – 472, 3.3.5.2 Progoni Židova, Prijava židovske rase Marcella Tyberga (sin), (28. 2. 1939)).

³⁸ Državni arhiv u Rijeci, Rijeka, Fond Općina Opatija /Oop/ 1918. – 1945., sign. HR DAR – 472, 3.3.5.2 Progoni Židova (JU – 30 kut. 513), Elenco degli ebrei stranieri residenti nel Comune di Abbazia, 18 giugno 1940, Comune di Abbazia; Državni arhiv u Rijeci, Rijeka, Fond Općina Opatija /Oop/ 1918. – 1945., sign. HR DAR – 472, 3.3.5.2 Progoni Židova (JU – 30 kut. 513), Elenco delle persone appartenenti alla razza ebraica residenti nel Comune di Abbazia, aggiornato al 30 giugno 1941/XIX.

U svjetlu novih spoznaja

U ovom se poglavlju preispituju dosadašnje spoznaje o skladatelju, ispravljaju se biografski podatci i rasvjetljuju neki aspekti njegova života i djelovanja u kontekstu totalitarne diktature. Redlerov podatak o mjestu i datumu skladateljeve smrti, Auschwitz, 31. prosinca 1944, temelji se na nedatiranom dokumentu iz Državnog arhiva u Rijeci. Isti nije naveden u bibliografiji njegova teksta, nego u elektroničkoj prepisci s E. Mihichem kao »poslijeratni popis stanovništva u Rijeci« bez oznake arhivskoga fonda.³⁹ U istoj prepisci Redler navodi i napomenu iz spomenutog dokumenta prema kojoj je »datum smrti pretpostavljen« (*data morte presunta*). No, istu posve zanemaruje prilikom utvrđivanja podatka. Naime, brojne žrtve u Drugom svjetskom ratu, nestale ili nepoznatog uzroka smrti, službeno su se proglašavale umrlima zbog nedostatka dokaza o stradavanju.⁴⁰ U Tybergovu slučaju radi se upravo o presumpciji smrti kojoj u prilog govore i provjere baze podataka ustanova *Memorial and Museum Auschwitz-Birkenau* i *Yad Vashem*, a u kojima skladatelj nije evidentiran kao zatočenik logora.⁴¹ Uz to, datum i mjesto smrti izostaju i u relevantnim studijama o židovskim žrtvama u Holokaustu na tlu tadašnje Italije, u kojima se, primjerice, navode informacije o uhićenju u Opatiji u lipnju 1944. i zatočeništvu u nacističkom logoru Risiera di San Sabba u Trstu te deportaciji u Auschwitz.⁴²

Dvojbeno je i Tybergovo akademsko glazbeno obrazovanje. Prema P. Venucci Merdžo i L. Ruck diplomirao je kompoziciju i orgulje u Beču.⁴³ Redler smatra da je obrazovanje stekao u obitelji, ne odbacujući mogućnost da je pohađao Muzičku akademiju u Beču.⁴⁴ Međutim, nakon provjere arhiva Sveučilišta za glazbu i izvedbene umjetnosti Beč (*Archiv der MDW, Universität für Musik und darstellende Kunst Wien*), koje nastavlja tradiciju bečkoga Konzervatorija, izvjesno je da Tyberg nije pohađao Konzervatorij.⁴⁵ U prilog tomu govore i bilješke na osobnim kartonima

³⁹ Iz elektroničke prepiske u svibnju 2006, koju je Mihich ustupio autorici ovoga rada, Redler informira Mihicha o pronalasku i utvrđivanju datuma smrti M. Tyberga.

⁴⁰ Pravni institut presumpcije (predmnjeve) smrti – proglašenja nestalih osoba umrlima.

⁴¹ *Auschwitz prisoners, Memorial and Museum Auschwitz-Birkenau*, <http://auschwitz.org/en/museum/auschwitz-prisoners/>, pristupljeno 2. 8. 2019; *The Central database of Shoah victims' names VER. B-110.3, Yad Vashem, the World Holocaust Remembrance Center*, https://yvng.yadvashem.org/index.html?language=en&_lastName=tyberg&_firstName=&_place=&_dateOfBirth=, pristupljeno 2. 8. 2019.

⁴² Liliana PICCIOTTO FARGION: *Il libro della memoria, Gli ebrei deportati dall'Italia (1943-1945)*, Milano: Mursia, 1991, 592; Amleto BALLARINI: *Il tributo fiumano all'olocausto*, Rim: Società di studi fiumani e della Associazione per la cultura fiumana, istriana e dalmata, 1999, 63. U citiranim radovima podatci se navode za Marcella Tylberga, međutim, prema navedenim matičnim i drugim podacima nema sumnje da se radi o Marcelu Tybergu.

⁴³ P. VENUCCI MERDŽO: »26 preludi per organo«, il gioiello di Marcello Tyberg, 33; L. RUCK: *Glazba s/bez granice, skica glazbenog života u Rijeci u Sušaku od 1918. do 1941. godine*, 83.

⁴⁴ Usp.: Z. REDLER: Marcel Tyberg. Neobjavljeni tekst.

⁴⁵ Autorice su se obratile e-mailom Arhivu Sveučilišta za glazbu i izvedbene umjetnosti Beč u listopadu 2011. godine. Voditeljica Arhiva, dr. Lynne Heller, potvrdila je da Tyberg nije zabilježen u godišnjim izvještajima ustanove.

Anagrafske zbirke. Uz zanimanje Marcela, sina, akademska titula izostaje, dok kod roditelja ona postoji; za oca, *professore di musica*, za majku, *prof. di piano*. Zanimanje sina definira se kao *compositore di musica* ili *musicista*. Izvjesni manjak formalnog obrazovanja mogao je utjecati na Tybergovo relativno skromno djelovanje u javnosti. S druge strane, možda je mogao potaknuti potrebu za pseudonimom Till Bergman, koji se, prema Redleru, nalazi na skladbama zabavnog karaktera.⁴⁶

Važnu ulogu u rekonstrukciji Tybergove biografije ima rasvjetljavanje kompleksnoga društveno-političkog perioda zapadne Hrvatske, poglavito uoči i tijekom Drugog svjetskog rata, kada započinju progoni Židova. Redlerov prilog stoga je najpodložniji revidiranju zbog nekritičkoga preuzimanja sjećanja Schiffler, koje je već po svojoj naravi selektivnog pristupa.

Schiffler upoznaje Tyberga najranije 1938. kada se nastanjuje u Opatiji.⁴⁷ Tada na snagu stupaju protužidovski zakoni i započinje izgon Židova iz javnoga života. To znači da su se Tybergu zbog njegova židovskoga podrijetla od tada progresivno negirala prava, onemogućeno mu je javno djelovanje i bilo kakvo zaposlenje. Isključenje Židova iz područja kulture i umjetnosti regulirano je, međutim, naknadno, posebnom administrativnom odredbom nadležnog ministarskog tijela 1940. godine. Njome se Židovima, pa i »diskriminiranima« (koji su zbog posebnih zasluga prema državi mogli biti djelomično pošteđeni progona), izričito zabranjuje izvođenje svih aktivnosti u području kulturno-zabavnog života. Pritom se navode sljedeće kategorije sudionika: libretisti, scenaristi, scenografi, glumci, režiseri, članovi zborova, ravnatelji orkestrara, članovi baletnih ansambala te tehničari i ostalo pomoćno osoblje, poput scenskih radnika, redara, čistača itd.⁴⁸ Ova je odredba formalizirana 1942. posebnim zakonom pod nazivom *Isključenje židovskih eleme-*

⁴⁶ Skladbe su mahom napisane za Orkestar opatijskog Lječilišta (*Orchestra dell' Azienda di Cura di Abbazia*), koji je svirao po kavanama, hotelskim dvoranama i parkovima. Ova vrsta glazbe, nastala u periodu od 1929. do 1940, plod je Tybergova angažmana u kulturi zabave i turizma Opatije, a čini se i Pirana, također turističkog mjesta na slovenskom primorju gdje je kratko boravio.

⁴⁷ Marion Schiffler rođena je 1924. u Kini. Godine 1938. dolazi s obitelji u Europu te se školuje u Meranu, u Italiji, gdje prijateljuje sa židovskim izbjeglicama. Vrijeme Drugog svjetskog rata provodi u Opatiji. Krajem 1944. vraća se u Merano gdje radi kao učiteljica do umirovljenja. Umore 2015. u Lani, nedaleko od Merana. Objavila je knjigu memoara *Ich war das Jadekind*, Merano: Edition Raetia, 2012. godine. Usp.: Eva SIMEANER: Meraner Autorin Marion Schiffler verstorben, *Edition Raetia*, <http://mls.provinz.bz.it/~mail-list/html/biblio-list/2015-05/msg00009.html>, pristupljeno 2. 8. 2019.

⁴⁸ Okružnica Ministarstva narodne kulture, Glavna uprava za kazalište, Div. I, Sez. I, br. 7720, od 22. ožujka 1940, svim kazališnim ustanovama u zemlji. Tekst okružnice u: Fiamma NICOLodi: *Musica e musicisti nel ventennio fascista*, Fiesole, Firenze: Discanto Edizioni, 1984, 27-28; Okružnica Ministarstva unutarnjih poslova, Glavna uprava za demografiju i rasu (*DEMORAZZA*), br. 1549/24, od 18. lipnja 1940, predmet: Rasne odredbe u području priredbe, gotovo identičnog sadržaja kao prethodno navedena okružnica od 22. ožujka 1940, poslana je pokrajinskim prefektima. (*Circolare del Ministero dell'Interno, Direzione generale per la demografia e la razza, del 18 - 06 - 1940, N. 1549/24, avente per oggetto: Provvedimenti razziali nel settore dello spettacolo*). Preslika okružnice objavljena je na mrežnoj stranici *Fondazione CDEC*, http://www.cdec.it/dsca/Circolari_Novara/712-121.htm, pristupljeno 1. 12. 2018. Usp.: Michele SARFATTI: Il lavoro negato. Dati e spunti di riflessione sulla normativa antiebraica in Italia, *Qualestoria L'offesa della razza. Antisemitismo e leggi razziali in Italia e nella Venezia Giulia*, XVII (1989) 1, 37.

nata iz kulturno-zabavnog područja. To je ujedno posljednji u nizu protužidovskih zakona u kojem se precizira zabrana predstavljanja, izvođenja, javnih projekcija i registracija svih djela židovskih autora ili koautora, kao i distribucija fonografskih zapisa židovskih autora. Za snimanje filmova zabranjuje se uporaba scenarija, scenografija, zatim literarnih, dramskih, glazbenih, znanstvenih, umjetničkih i drugih djela židovskih autora, također angažiranje židovskog umjetničkog personala, pa i u svrhu naknadne prijevodne sinkronizacije zamjenskim glasovima domaćih glumaca te tehničkog, administrativnog i izvršnog osoblja, itd.⁴⁹

Ove činjenice ključne za razumijevanje okolnosti u kojima Tyberg provodi posljednje godine života M. Schiffler svjesno ili nesvjesno posve izostavlja. Međutim, one bacaju novo svjetlo na biografiju, u kojoj, prema Schiffler, Tyberg siromaštvom i nezainteresiranošću za objavljivanjem djela iskazuje skromnost i umjetničku narav.⁵⁰

Sporna mjesta predstavljaju i sljedeće dvije interpretacije koje navodi Redler preuzimajući ih od Schiffler. Prva se tiče Tybergova uhićenja u okviru deportacije riječkih i opatijskih Židova počevši od jeseni 1943, a njezine se okolnosti tumače u svjetlu suradnje njemačke okupacijske vlasti i vlade Nezavisne Države Hrvatske (NDH), čime se iskazuje nerazumijevanje povijesnih okolnosti.⁵¹ Nacistički plan »konačnog rješenja židovskog pitanja« uhićenjima i deportacijama Židova u logore smrti, u Rijeci i Opatiji, izvršile su njemačke vlasti u suradnji s vlastima formalno suverene fašističke TSR, dok NDH nije imala nadzor nad područjem Kvarnera i sjevernog Jadrana.⁵² Druga je interpretacija o »naivnoj« majci koja je izvršenjem prijave židovstva njemačkim vlastima 1943. odredila tragičnu sudbinu svojeg sina.⁵³ Redler pritom navodi da je skladateljevu sudbinu stradalnika odredilo naslijeđe majke Wande Tyberg koja je od pradjeda naslijedila osminu židovstva, a njezin sin tako šesnaestinu židovstva. Kako je ovdje utvrđeno, sin Marcel bio je evidentiran već od 1939., i to temeljem osobne prijave, a majka Wanda nije bila židovskog podrijetla, zbog čega nije podlijegala obvezi prijave te sporne godine 1943. nije bila živa.

Iz svega navedenog može se zaključiti kako su utjecaji totalitarne države umnogome odredili Tybergov život i djelovanje. Upravo iz ove, dosad neistražene, perspektive nadaju se nove spoznaje i bistre okolnosti koje su Tyberga obilježile i učinile ga i kao čovjeka i kao skladatelja »drugacijim«. Stoga valja nastaviti i multidisciplinarno istraživanje koje omogućuje povijesnu kontekstualizaciju i širu

⁴⁹ L. 19 aprile 1942, n. 517, *Esclusione degli elementi ebrei dal campo dello spettacolo*, u: G. U. del 28 maggio 1942, n. 128.

⁵⁰ Usp.: M. SCHIFFLER: Tyberg Remembered, *The ICSM Online Journal*, <http://www.suppressed-music.org.uk/newsletter/articles/010.html>, pristupljeno 5. 1. 2019.

⁵¹ Usp.: Z. REDLER: Marcel Tyberg. Neobjavljeni tekst.

⁵² A. GIRON: *Zapadna Hrvatska u Drugom svjetskom ratu*, 149-150; 262-281.

⁵³ Usp.: Z. REDLER: Marcel Tyberg. Neobjavljeni tekst.

analizu arhivske građe u sagledavanju izuzetnih uvjeta života i djelovanja u vremenu totalitarnog sustava.

U daljnje istraživačke planove treba uključiti aktivnosti za dobivanje uvida u ostavštinu. Dosadašnji skrbnik nije bio sklon podijeliti je s hrvatskim istraživačima, iako ona po svojem kulturnom habitusu bez sumnje pripada Europi, odnosno hrvatskom Kvarneru, čineći njegov povijesni izvor i dragocjen glazbeni prilog koji će, tek nakon što se bude temeljito analizirao i vrednovao, Tybergu moći priskrbiti mjesto u povijesti europske i svjetske glazbe.

LITERATURA (izbor):

- After 65 years, international recognition for composer Marcel Tyberg, JoAnn Falletta, BPO instrumental in preserving his legacy, [http://myemail.constantcontact.com/After-65-years-international-recognition-for-composer-Marcel Tyberg.html?aid=vZafgur12BM&soid=1102539686325](http://myemail.constantcontact.com/After-65-years-international-recognition-for-composer-Marcel-Tyberg.html?aid=vZafgur12BM&soid=1102539686325) (pristup 6. 1. 2019).
- AJANOVIĆ-MALINAR, Ivona: Gnezda, Antun, *Hrvatski biografski leksikon*, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6999> (pristup 5. 1. 2019).
- ANDERSON, Martin: Reviewed Works: Aldo Finzi (1897-1945) by Eleonora Carapella, Raffaele Deluca; Prelude and Fugue in F sharp minor; Valser lenti 1 and 2; Pastoralina; Tempo di foxtrot; Tempo di Marcia; Piccola Berceuse by Finzi; Intermezzo; Viola Sonata in E major by Rota, Fausto Caporali, Simonetta Heger, Giambattista Pianezzola; Symphony No. 3; Piano Trio by null Tyberg, *Tempo*, 64 (October 2010) 254, 80-82, <http://www.jstor.org/stable/40928919> (pristup 7. 1. 2019).
- Classical archives, Marcel Tyberg, <https://www.classicalarchives.com/composer/48354.html> (pristup 5. 1. 2019).
- FALK, Federico: *Le comunità israelitiche di Fiume e Abbazia tra le due guerre mondiali, Gli ebrei residenti nella Provincia del Carnaro negli anni 1915-1945*, Rim: Edizione fuori commercio, 2012.
- GIRON, Antun: *Zapadna Hrvatska u Drugom svjetskom ratu*, Rijeka: Adamić, 2004.
- HRIBAR, Svjetlana: Povratak Tybergove glazbe u Rijeku – na mjesto nastanka, *Novi list*, 22. 11. 2012, <http://www.novolist.hr/Vijesti/Rijeka/Povratak-Tybergove-glazbe-u-Rijekuna-mjesto-nastanka> (pristup 5. 1. 2019).
- JOVANOVIĆ, M. Vojislav (ur.): *Rapalski ugovor, Zbirka dokumenata*, Zagreb: Jadranski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1950.
- MARJANOVIĆ, Milan: Rijeka na Konferenciji mira i u Rapallu 1919. – 1920., u: Jakša Ravlić (ur.): *Rijeka: geografija, etnologija, ekonomija, saobraćaj, povijest, kultura. Zbornik*, Zagreb: Matica hrvatska, 1953, 305-348.
- PALMIĆ, Ramiro: Koncert Simfonijskog orkestra Opere s djelima Tyberga i Sibeliusa, *Novi list*, 25. 11. 2012, <http://www.novolist.hr/Vijesti/Rijeka/Koncert-Simfonijskog-orkestra-Opere-s-djelima-Tyberga-i-Sibeliusa> (pristup 5. 1. 2019).
- PICCIOTTO FARGION, Liliana: *Il libro della memoria, Gli ebrei deportati dall'Italia (1943-1945)*, Milano: Mursia, 1991.
- REDLER, Zachary: Marcel Tyberg, http://orelfoundation.org/composers/article/marcel_tyberg/ (pristup 6. 1. 2019).

- RUCK, Lovorka: *Glazba s/bez granice, Skica glazbenog života u Rijeci i Sušaku od 1918. do 1941. godine*, Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 2003.
- SCHIFFLER, Marion: Tyberg Remembered, <http://suppressedmusic.org.uk/newsletter/articles/010.html> (pristup 5.1.2019).
- SCHOPF, Davor: U spomen Marcelu Tybergu (1893. – 1944.). Oživljena glazba Kvarnera, *Vijenac književni list za umjetnost, kulturu i znanost*, XX (2012) 490. <http://www.matica.hr/vijenac/490/ozivljena-glazba-kvarnera-18617/> (pristup 5. 1. 2019).
- SIMPER, Sanja: Pisani iskaz Bernarda Nathana o povijesti Židovske vjerske općine u Opatiji iz 1963. godine, (prijevod s njemačkog: Boris Zakošek), u: Milan Koljanin (ur.): *Jevrejski istorijski muzej – Beograd, Zbornik 10, studije, arhivistika i memoarska građa*, Beograd: Jevrejski istorijski muzej, 2015, 487-527.
- SIMPER, Sanja: *Židovi u Rijeci i liburnijskoj Istri u svjetlu fašističkog antisemitizma (1938. – 1943.)*, Zagreb: Židovska vjerska zajednica Bet Israel u Hrvatskoj, 2018.
- TROTTER, Herman: The Rediscovery of Marcel Tyberg, <http://www.suppressedmusic.org.uk/newsletter/articles/010.html> (pristup 5. 1. 2019).
- VENUCCI MERDŽO, Patrizia: »26 preludi per organo«, il gioiello di Marcello Tyberg, *La Tore*, 9 (1999), 33-35.
- ZAKOŠEK, Boris: *Opatijski album Dugo stoljeće jednog svjetskog lječilišta*, Rijeka: Državni arhiv u Rijeci, 2005.

Summary

AN (UN)KNOWN COMPOSER: MARCEL TYBERG (1893-1944)

Marcel Tyberg (1893-1944) composer, organist and music teacher, was born into a musical family of Polish origin in Vienna, Austria. In the year 1910, the Tyberg family moved away from Vienna and settled in Volosko, a resort on the Kvarner Bay, at that time part of the Austrian territory of the Austro-Hungarian Empire. Tyberg and his wife had performed in Opatija in the year 1903, before having moved there. Marcelo Tyberg, the father, was the principal teacher of the »Hertzka« music school in Vienna (1881-1882), orchestra leader at the Regional Theatre and the headmaster of the music school (1983-1987) in Lemberg, the capital at that time of the Austrian Province of Galicia, today's Lavov in Ukraine. Wanda Tyberg was an accomplished pianist with a rich concert career. She studied in Vienna in the class of the famous pianist Theodor Leschetizky.

The first performances of Marcel Tyberg's works were recorded in the early 1920s, when his mother Wanda Tyberg performed his *Sonata* and *Legend* for Piano, while the Rijeka branch of the Italian Orchestral Association performed his first orchestral piece, *Symphony No. 1* in C Minor at the G. Verdi Municipal Theatre in Rijeka.

Marcel Tyberg left an imposing music opus, three Symphonies, a Scherzo and Finale for Schubert's *Unfinished Symphony*, Masses, one Piano Trio, two Piano Sonatas, two Studies for Piano, a *Legend* for Piano, a String Sextet, 36 Solo Songs, a *Te Deum* for Choir, Soloists and Organ, and other compositions.

From 1938, his musical activities become overshadowed by the daily repressive and persecuting practices of the Italian Kingdom Fascist regime. Namely, in February 1939, due to the Jewish origin of one of his parents and in spite of his being Catholic, Marcel Tyberg was entered into the Fascist registry of the »Jewish race« for the Municipality of Opatija. It was on the basis of this evidence that he was arrested in Opatija on 4 July 1944, during the period of German occupation which had been established in the autumn of 1943. Soon afterwards, he was deported to the Nazi camp *Risiera di San Sabba* in Trieste, and then to the Auschwitz concentration camp. Other details of his Calvary are still unknown.

The composer's musical legacy is in the United States today. Namely, while anticipating a possible deportation, Tyberg allegedly entrusted his works to Milan Mihich, who later immigrated to the U.S. His son, Enrico Mihich, continued safeguarding them. Owing to his efforts, the Tyberg Musical Legacy Fund was later established at the Foundation for Jewish Philanthropies in Buffalo, with the aim of obtaining the funds for their publication.

Recent research on the life and work of Marcel Tyberg in the Kvarner region has uncovered the autograph of 26 Preludes for Organ, the work that Tyberg wrote for his Rijeka friends, the pianist Wilma and the organist Remo Venucci.